

УДК 378.147.091.31-021.464:[378.016:821.161.2]

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ІЗ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Пархета Любов, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-7461-6575

E-mail: lubovparheta@gmail.com

У статті розкрито сутність поняття «самостійна робота студентів з методики навчання української літератури», форми, види, зміст та необхідність самостійної роботи. Запропоновано систему запитань і завдань для самостійної роботи студентів з методики навчання української літератури в середній загальноосвітній і старшій профільній гуманітарній школах; структуровано матеріал за основними проблемами методичної науки. Особлива увага приділена науково-дослідній роботі з методики навчання української літератури.

Ключові слова: самостійна робота; форми, види самостійної роботи; зміст самостійної роботи; українська література; методика навчання української літератури; запитання і завдання з методики навчання української літератури; фахова підготовка; курсові роботи.

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS ON THE METHODS OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING

Parheta Lubov, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature, Ukrainian Studies and Methods of Teaching, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-7461-6575

E-mail: lubovparheta@gmail.com

The article reveals the essence of the concept of independent work of students on the methods of teaching Ukrainian literature, forms, types, content and necessity of independent work.

Independent work of higher education seekers is an important form of the educational process in modern higher education institutions. It is aimed at forming the independence of students and their assimilation of knowledge, skills, abilities and is carried out under the condition of the introduction of the corresponding system of the organization of all educational employment.

Forms of independent work on the discipline for students are different and are determined by the working curriculum, depending on the purpose, objectives and content of the discipline.

The following types of independent work of students are revealed: independent work that provides preparation for current classroom classes; search and analytical work; scientific work; internships at enterprises and organizations, pedagogical practice.

It is proved that a significant role in the formation of independence and activity is played by teaching students the general techniques of organizing their activities which allows them to facilitate their independent work, to focus on the content of tasks. Such techniques and skills include the ability to work

with a book, dictionary, technical means; ability to analyse tasks, classify, compare, summarize, etc. In the process of performing independent search and analytical work on the methods of teaching Ukrainian literature, students select literary sources on the research problem, analyse them, prepare reports, abstracts.

A system of questions and tasks for independent work of students on the methods of teaching Ukrainian literature in secondary and senior specialized humanities schools is proposed, the material on the main problems of methodological science is structured. Particular attention is paid to research work on methodology.

Keywords: *individual work; forms and types of independent work; content of independent work; Ukrainian literature; methods of teaching Ukrainian literature; questions and tasks on the methods of teaching Ukrainian literature; professional training; term papers.*

На сучасному етапі впровадження реформ в освітній процес важливою є підготовка вчителів-філологів, здатних творчо мислити, знаходити вихід із будь-якої педагогічної ситуації, вибудовувати індивідуальний підхід до навчального процесу, відповідно до вимог часу.

У зв'язку з цим постає проблема про вибір таких форм і методів навчання, які забезпечать активну взаємодію викладача і здобувача вищої освіти, наукове і фахове зростання останнього. Йдеться про систему освітніх, психолого-педагогічних заходів, при якій індивідуальний і диференційований підходи в організації самостійної роботи студентів є пріоритетними.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є важливою формою освітньо-виховного процесу в сучасних закладах вищої освіти. Ця форма роботи сприяє засвоєнню в здобувачів вищої педагогічної освіти сукупності знань, умінь і навичок та здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх навчальних занять. «Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять» [1, с. 21].

Особливості організації освітнього процесу у вищій школі, шляхи формування фахової компетентності майбутнього педагога відображені у працях І. Зязюна, М. Поташина, В. Молчановського, О. Коберника, О. Семенов, М. Пентилюк, В. Дороз, Г. Токмань та інших.

Питання різних аспектів самостійної роботи (загальнодидактичні, психологічні, організаційно-діяльнісні, методичні) порушувалися в дослідженнях А. Алексюка, Л. Вяткіна, С. Гончаренка, Б. Єсіпова, І. Лернера, М. Махмутова, Н. Половнікова, П. Підкатистого та ін.

Аналіз наукових джерел дозволив виділити основні підходи до визначення поняття «самостійна робота». Так, С. Гончаренко характеризує її як «специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності, яку проводять індивідуально протягом аудиторних занять або вдома за завданням, методичними вказівками педагога, але без його безпосередньої участі» [2]. Визначення, сформульоване В. Мороз, вважаємо найбільш повним. Педагог вважає, що «самостійна робота, що входить до складу процесу навчання, – це така робота, що виконується поза безпосередньої участі педагога, але у спеціально відведений для цього час». Причому суб'єкти навчання «свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, проявляючи свої зусилля й виражаючи в тій чи іншій формі результати своїх розумових або фізичних (або тих та інших) дій» [3].

Як бачимо, існує багато трактувань самостійної роботи студентів. Узагальнивши й виділивши головне, погоджуємось із визначенням Я. Болубаша, що «самостійна

робота студентів (СРС) – це основна форма організації навчання, яка включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, що здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей здобувачів вищої освіти під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі» [1, с. 21].

Попри те, що проблемі самостійної роботи студентів у вищій школі приділялася значна увага, питання організації такої форми роботи із методики навчання української літератури розглянуто частково.

Мета статті – розкрити зміст поняття «самостійна робота» у контексті підготовки студентів-філологів, з'ясувати шляхи вдосконалення організації самостійної роботи з методики навчання української літератури.

Підготовка майбутніх учителів-філологів визначається рівнем сформованості знань, умінь і навичок із курсу методики навчання української літератури. Значна роль у набутті їх належить самостійній роботі студентів.

Форми самостійної роботи з навчальної дисципліни для студентів є різні та «визначаються робочою навчальною програмою, залежно від мети, завдань та змісту навчальної дисципліни, зокрема:

- опрацювання теоретичних засад прослуханого лекційного матеріалу;
- вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання;
- виконання домашніх (практичних) завдань;
- підготовка до семінарських, практичних (лабораторних) занять;
- підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю;
- систематизація вивченого матеріалу курсу перед написанням модулів та іспитом;
- відпрацювання тренінгових програм (завдань) з навчальних дисциплін;
- виконання індивідуальних завдань (написання реферату за заданою проблематикою; підготовка критичного есе на статті зарубіжних і вітчизняних авторів за визначеною тематикою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою курсу; аналітичний розгляд наукової публікації;
- написання курсової роботи; написання дипломної роботи тощо).
- індивідуальні завдання» [4, с. 803].

Сучасна методика навчання української літератури – це прикладна наукова дисципліна, яка має два основні джерела – педагогіку і літературознавство. Її прикладний характер спричинений третім джерелом – учительською практикою, результати якої стають складником цієї науки.

В опануванні методики навчання української літератури важливу роль відіграє вивчення теоретичного матеріалу, проте особливе значення має самостійна робота студента або вчителя, який підвищує свій рівень кваліфікації. До неї входять: виконання практичних завдань, відповіді на розмислові запитання, моделювання шкільних ситуацій, визначення і розв'язання навчальних проблем, творче написання конспектів уроків і сценаріїв позакласних заходів, виготовлення наочних посібників тощо.

Пропонуючи систему запитань і завдань для самостійної роботи студентів з методики навчання української літератури в основній загальноосвітній і старшій

профільній школах, структуруємо матеріал за основними проблемами методичної науки, розкритими у працях таких науковців, як О. Дорошкевич, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, О. Бандура, О. Мазуркевич, К. Сторчак, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Н. Волошина, О. Слоньовська, Л. Мірошніченко, О. Ісаєва, А. Ситченко, А. Градовський, С. Жила, В. Оліфіренко, Г. Токмань та багатьох інших.

Основними функціями самостійної роботи здобувачів вищої освіти з методики навчання літератури є пізнавальна, самостійна, прогностична, корегувальна й виховна. Розширення функцій самостійної роботи студента призводить не тільки до збільшення рівня її важливості, а й викликає зміну у взаєминах викладача і студента як рівноправних суб'єктів освітнього процесу, тобто вносить чіткість у всі психолого-педагогічні (організаційні, методичні) засоби забезпечення самостійної роботи студентів.

Розрізняють такі види самостійної роботи студентів:

- самостійна робота, що передбачає підготовку до практичних аудиторних занять;
- пошуково-аналітична робота;
- наукова робота;
- стажування в закладах освіти, педагогічна практика.

У процесі підготовки до практичних занять з методики навчання української літератури студенти опрацьовують тексти лекцій, рекомендовану базову та додаткову літературу до теми, виконують практичні домашні завдання, зокрема такі:

1. З метою зацікавлення учнів підручником (клас обирайте індивідуально), виконайте інтерактивне завдання «Створи рекламу підручника».
2. Розробити план бесіди за одним із творів, що вивчається текстуально у 5–9 класах, відповідно до програми чи календарного планування.
3. Користуючись чинною шкільною програмою, сформулюйте мету до обраного вами уроку для 5–9 кл.
4. Розробіть план-конспект уроку з використанням нетрадиційних форм роботи для 5–9 кл.
5. Розробіть план-конспект уроку позакласного читання для 5–9 класів, обґрунтуйте вибір саме такої теми.
6. Спробуйте за цією схемою проаналізувати один із програмних творів, що вивчається у 5–9 класах:
 - визначити своє ставлення до прочитаного. Мотивація навчання;
 - переказати або прочитати важливі епізоди з тексту;
 - скласти план уривка, найважливішого, на вашу думку, для розкриття провідної ідеї. Дібрати назву до нього;
 - визначити основні (ключові) частини твору, дібрати до них заголовки;
 - підготуватися до переказу прочитаного за складеним планом;
 - у кожній частині твору виокремити образи, визначити головні з них;
 - висловити свої думки й почуття, викликані цими образами;
 - дійти висновку, до якого підводить автор певним порядком (системою) подій у творі. (Причинно-наслідкові зв'язки між подіями);
 - назвати твори на подібну тему.

7. Борис Степанишин радить кожний урок вивчення біографії розпочинати по-іншому, з вигадкою, інтригуючи, викликаючи інтерес до постаті, про яку йтиметься розповідь. Наведіть кілька прикладів.
8. Дібрати епіграф до життя письменника, підготувати розповідь про нього для учнів 5–9 класів, поєднати свою розповідь з використанням наочності, ТЗН, ІКТ.
9. Розробіть план-конспект уроку вивчення епічного твору в 5–9 класах (тема за вибором студента відповідно до програми). Оберіть оптимальний шлях аналізу твору, врахувавши його жанр та вікові особливості учнів.
10. Григорій Ключек рекомендує ширше вводити в практику ще один шлях аналізу – повільне читання. Є багато підстав вважати, що цей шлях заслуговує на дуже важливе місце в шкільній практиці. Виберіть два епізоди з епічного твору, проаналізуйте їх методом повільного читання й поясніть на цих прикладах суть методу.
11. Змодельуйте план-конспект уроку вивчення драматичних творів у 5–9 класах (тема за вибором студента).
12. Дослідіть сценічну історію однієї з українських п'єс та змодельуйте її виклад на уроці.

Неабияке значення у вихованні самостійності й мобільності відіграє навчання студентів загальним формам і прийомам організації своєї діяльності. Це дає можливість полегшити їхню самостійну роботу, цілеспрямовано зосередитись на особливостях і змісті завдань.

До фахових компетентностей належать:

- компетентна робота з книгою, словником, технічними засобами;
- уміння аналізувати завдання, класифікувати, порівнювати, узагальнювати тощо.

У процесі виконання самостійної пошуково-аналітичної роботи з методики навчання української літератури студенти добирають літературні джерела з проблеми дослідження, аналізують їх, готують доповіді, реферати. На цьому рівні самостійної праці вони виконують завдання такого змісту:

1. З яким досвідом учителів літератури вам уже доводилося зустрічатися? Спробуйте подати його в узагальненому вигляді. Підготуйте повідомлення про вашого вчителя літератури.
2. Підготуйте дослідницький проєкт на тему: «Портрет творчого вчителя літератури», використовуючи праці сучасних методистів, матеріали фахової періодичної преси про переможців всеукраїнських конкурсів, власні спостереження та спостереження за роботою освітян.
3. Розгляньте узагальнену схему одного з традиційних для вчителя послідовного аналізу прозового твору, запропоновану А. Ситченком. Висловіть своє ставлення до схеми, обґрунтуйте доцільність її використання.
4. В автобіографічній статті «Дещо про себе самого» Іван Франко писав: «Дальший опис мого життя може заступити бібліографічний список моїх праць». Стверджуєте чи заперечуєте ви цю думку?
5. Проаналізуйте зміст розділів чинних програм з української літератури, які передбачають вивчення фольклору. Обґрунтуйте необхідність реалізації принципів наступності та перспективності.

6. Запропонуйте систему ігор для 5–6 класу, яку можна було б використати під час вивчення фольклору. Під час розробки ігрових завдань урахуйте структуру гри, яка включає: дидактичне завдання, ігровий задум, правила гри, ігрові дії, обладнання, результати гри.
7. Змодельуйте конспект уроку тематичного контролю з розділу «Світ фантазії і мудрості» (5 кл.), використавши тести чи контрольну роботу.
8. Напишіть конспект уроку, мета якого – визначити ідейно-тематичну основу одного з епічних творів (на ваш розсуд). Обґрунтуйте вибір основного методу і структури уроку. Спроектуйте дискусійний момент під час його проведення.
9. Виконайте текстуальний аналіз свого улюбленого вірша зі шкільної програми так, щоб спонукати уявних учнів-слухачів до особистісного тлумачення лірики.
10. Дослідіть характер драматичного героя через аналіз його мовлення. Розробіть відповідну навчальну технологію.
11. Зробіть невеличке наукове дослідження на тему: «Методика навчання літератури в сучасному розумінні».
12. Зробіть огляд навчальних посібників з методики навчання української літератури за останні 5 років.

Наступним етапом самостійної роботи здобувачів вищої освіти з методики навчання української літератури є науково-дослідна робота. Вона розвиває творче мислення, індивідуальні здібності, дослідницькі навички студентів, дозволяє здійснювати підготовку ініціативних фахівців, розвиває наукову інтуїцію, глибину мислення, творчий підхід до сприйняття знань і практичне застосування їх для вирішення завдань та наукових проблем, а також формує в студентів уміння працювати в колективі.

Є різні види науково-дослідних робіт, зокрема курсова, кваліфікаційна робота.

Курсова робота з методики навчання української літератури дає можливість поглибити вивчення певної методичної проблеми, виявляє схильність та наукові інтереси, сприяє формуванню в студентів бібліографічних умінь та вмінь працювати з науково-методичною літературою, вдосконалює дослідницькі навички, допомагає закріпити та практично використати знання із певного кола суміжних наук.

Написання курсової роботи з методики навчання української літератури є «складним і відповідальним видом навчального заняття, що вимагає від студентів-філологів ґрунтовних знань з предмета, вмінь критично оцінювати використані джерела, вивчати й узагальнювати досвід роботи вчителів, удосконалювати свою педагогічну практику та здійснювати самостійні наукові дослідження» [7, с. 9].

Виконання курсової роботи з методики навчання української літератури передбачає «досягнення одночасно як навчальної, так і дослідницької мети, оскільки автор роботи, з одного боку, повинен продемонструвати повноту засвоєння навчального матеріалу, широту ознайомлення з літературою з певної проблеми, а з іншого – виявити вміння аналізувати конкретні літературознавчі факти, узагальнювати їх і робити обґрунтовані та правильні висновки» [7, с. 24]. Отже, самостійна науково-дослідна робота покликана поглибити знання студентів з лекційного курсу методики навчання української літератури та сформувані практичні вміння і навички.

У процесі підготовки і написання курсової роботи з методики навчання української літератури пропонується тематика досліджень, наприклад:

1. Формування естетичних уподобань школярів на уроках української літератури.
2. Літературні ігри на уроках української літератури.
3. Методичні концепти сучасного уроку літератури.
4. Вивчення давньої української літератури у взаємозв'язках з риторикою.
5. Проблемно-тематичний аналіз творчості на уроках української літератури.
6. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із музикою.
7. Вивчення української літератури у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом.
8. Розвиток творчої діяльності старшокласників у процесі вивчення української літератури.
9. Виховання культури людських взаємин в учнів 5–9 класів у процесі вивчення літератури.
10. Використання творів живопису на уроках української літератури.
11. Використання відеофрагментів художніх творів на уроках української літератури.
12. Формування вмінь аналізу художньої деталі літературного твору в учнів 5–9 класів.

Під час консультацій із написання курсових робіт викладач ознайомлює студентів із вимогами до таких робіт, орієнтуючи їх на пошуки способів розв'язання поставлених проблем, у процесі чого студент може виявити найвищий ступінь активності й самостійності. Як показує практика, знання й досвід, здобуті під час виконання курсового проєкту, мають творчий характер, є передумовою підвищення пізнавальної активності здобувача, стимулюють його на самоосвіту й саморозвиток.

Отже, для успішної організації самостійної роботи з методики навчання української літератури необхідно забезпечити дотримання таких умов:

- доброзичливе ставлення до студентів;
- створення атмосфери співробітництва й партнерства;
- індивідуальний і диференційований підхід до здобувачів вищої освіти;
- використання різних форм, методів і прийомів взаємодії.

Необхідно так організувати процес навчання, щоб студенти, виконуючи завдання, не просто збагачували свої знання, але шляхом самостійного пошуку опанували методи наукового пізнання, формували вміння займатися самоосвітою, розвивали інтерес до творчого підходу в навчальній роботі.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробці ефективних форм та методів організації самостійної роботи студентів із методики навчання української літератури під час дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боллобаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: КОМПАС, 1997. 64 с.
2. Гончаренко С. Методика як наука. *Неперервна педагогічна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. I. С. 86–95.
3. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів: монографія. Х.: ХМК, 2003. 64 с.

4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Організація самостійної роботи студентів / за заг. ред. В. М. Король, В. П. Мусієнко, Н. Т. Токової. Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2003. 216 с.
6. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. К.: Академія, 2012. 312 с.
7. Курсові та кваліфікаційні роботи з курсу «Методика навчання української літератури»: навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; упоряд. Пархета Л. П. Умань: Візаві, 2020. 102 с.

REFERENCES

1. Boliubash, Ya. Ya. (1997). Orhanizatsiia navchalnoho protsesu u vyshchkykh zakladakh osvity. K.: KOMPAS [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. (2001). Metodyka yak nauka. *Neperervna pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, issue 1*, 86–95 [in Ukrainian].
3. Moroz, V. D. (2003). Samostiina navchalna robota studentiv. Kharkiv: KhMK [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia osvity. (2008). Akad. ped. nauk Ukrainy; V. H. Kremen (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
5. Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv. (2003). V. M. Korol, V. P. Musiienko, N. T. Tokovoi. (Eds.). Cherkasy: vyd-vo ChDU [in Ukrainian].
6. Tokman, H. L. (2012). Metodyka navchannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli. K.: Akademiia [in Ukrainian].
7. Kursovi ta kvalifikatsiini roboty z kursu “Metodyka navchannia ukrainskoi literatury”. (2020). MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychny; Parkheta L. P. (Ed.) Uman: Vizavi [in Ukrainian].